

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

בס"ד

שעור מורה מוריננו הרב יהודה גנס שליט"א שבת נצבים וארא ע"ה:

בענין המצוה לקדש שם שמים ומתי מותר לאדם למסור נפשו על כך אף כשאינו מחויב בדבר

א] "מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם, נשאו ק"ו בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם כתיב בהו ובאו... אימתי משארות מצויות אצל תנור... אנו שמצווין על קדושת השם, על אחת כמה וכמה"^[1].

ב] וכבר תמהו הראשונים, מדוע הוצרכו חנניה מישאל ועזריה לק"ו מצפרדעים, הלא עבודה זרה היא מג' העבירות החמורות שחובה למסור הנפש ולא לעבור עליה, מה עוד שכאן הדבר נעשה בפהרסיא, שאז חובה למסור את הנפש אפילו על ערקתא דמסאנא^[2].

ג] ובתוספות^[3] כתבו ב' דרכים בביאור הענין: א. שאותו צלם לא היה ע"ז אלא היה אנדרטא שעשה נבוכדנצר לכבודו. ב. שיכלו לברוח קודם^[4], ומכיון שלמדו קל וחומר מהצפרדעים לא ברחו אלא נשאר שם, וסיכנו עצמם למות על קידוש ה'.

ד] והנה לענין שאר המצוות שאינם מג' העבירות החמורות נחלקו הראשונים האם מותר לאדם למסור את נפשו אף שאינו מחויב, או שאם עושה כן מתחייב בנפשו, שדעת הרמב"ם שהעושה כן מתחייב בנפשו כמאבד עצמו לדעת, ואילו לדעת הרא"ש ועוד ראשונים^[5] מותר לאדם למסור את נפשו ולקדש את ה' אף כשלא התחייב לעשות כן.

ה] ולכאורה תירוצם הראשון של התוס' אינו אלא לשיטת הרא"ש (דלשיטתו י"ל שאף שלא היה כאן ע"ז, מ"מ מכיון שרבים חשבו שיש כאן עבודה זרה^[6], שוב היה קידוש ה' למסור את הנפש על זה), אולם לדעת הרמב"ם לכאן או לא, אלא היה אסור להם להחמיר ולמסור נפשם.

ו] אולם הנימוקי יוסף^[7] כתב וז"ל: "וכל היכא דאמרינן יעבור ואל יהרג אין לו למסור עצמו למיתה... ואם מסר הרי זה מתחייב בנפשו, אבל אם הוא אדם גדול וחסיד ירא שמים ורואה שהדור פרוץ בכך רשאי לקדש השם... כדי שיראו העם... והיינו דאמרינן מה ראו חנניה... מתוך שהיו רובן טועין וסבורים שהיתה ע"ז היה קידוש השם... מפני שהיתה השעה צריכה לכך".

ז] ובביאור הגר"א כתב שכך היא גם דעת הרמב"ם, וא"כ לא קשה על שיטתו ממה שמה שמסרו חננה מישאל ועזריה עצמם על האנדרטה, שהשעה היתה צריכה לכך.

ח] אולם לכאן ק"ק לבאר כן בדעת הרמב"ם, דהלא הרמב"ם סתם שאסור לאדם להחמיר על עצמו, ולא חילק בדבר, ופשטות דבריו לכאורה הם שבכל אופן אסור, אף כשהשעה צריכה הלכך, וצ"ע.

ט] ובפשטות היה מקום לבאר בדעת הרמב"ם שס"ל כביאור השני בתוספות, שלעולם אותו צלם היה ע"ז ממש^[8], רק יכלו חנניה מו"ע לברוח קודם, ולא עשו כן כדי לקדש את השם, ואת הנהגה זו למדו הם בקל וחומר מהצפרדעים.

י] אולם עדיין גם ביאור זה קשה לכאן להרמב"ם, דהנה ברור שאדם שיכול לברוח ממקום סכנה ולא בורח מתחייב בנפשו, וא"כ קשה מי התיר להם שלא לברוח משם, ובשלמא לשיטת הרא"ש וסיעתו שמותר לאדם להחמיר על עצמו ולקדש השם, אף כשאינו מחויב בדבר, י"ל דה"ה דמותר לו שלא לברוח ממקום שיצטרך שם למסור הנפש ולא לעבוד ע"ז, אולם לרמב"ם הסובר שאין לו לאדם להחמיר ע"ע, לכאן ה"ה שאין לו להחמיר ע"ע ולא לברוח אם יכול לברוח, וצ"ע א"כ איך יפרש הרמב"ם את דבריו חז"ל שחנניה מו"ע למדו מהצפרדעים, וצ"ב.

יא] והנה בעיקר שיטת הרא"ש וסיעתו שמותר לאדם להחמיר על עצמו צ"ב מהו מקור הדברים, דמכיון שבשאר המצוות נאמר "וחי בהם" – ולא שימות בהם מנין לנו שמותר להחמיר ולמסור את הנפש בכל זאת, וצ"ב.

יב] ולכאורה מקור הדברים הוא ממה שדרשו חז"ל^[9] על הפסוק "אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש" – יכול אף כחנניה מישאל ועזריה ת"ל אך, שלמדנו משם^[10] שיש היתר למסור את הנפש במעשה כעין חנניה מישאל ועזריה^[11], ולמדו הרא"ש וסיעתו משם שכשם שהיה מותר למסור

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

את הנפש כדי לא להשתחוות לאנדרטא ה"ה בכל המצוות^[12], ולנימוק"י למדנו משם שאדם גדול מותר לו למסור את הנפש כשהשעה צריכה לכך.
[ג] וי"ל א"כ כעין זה גם בדעת הרמב"ם, שלמדנו משם שבמקום קידוש השם אין חייב האדם לברוח, ולכן החמירו על עצמם חנניה מישאל ועזריה ולא קיימו בעצמם חבי עד יעבור זעם. ולסיכום, חנניה מישאל ועזריה בודאי החמירו על עצמם ומסרו הנפש במקום שלא היו מחויבים בכך, ומצינו בזה כמה דרכים בראשונים, י"א שלא היה צלם אלא אנדרטה אולם לרבים היה נראה כע"ז, והותר להם למסור נפשם על כך, כשם שבכל דבר מותר לאדם שאונסים אותו לעבור למסור עצמו על קידוש ה' לשיטתם, וי"א שאכן היה כאן אנדרטא והותר להם למסור את הנש רק משום שהשעה היתה צריכה לכך, וי"א שהיה כאן ע"ז, אלא שיכלו לברוח קודם לכן ולא עשו כך, כדי לקדש את ה'.

[1] פסחים נג:

[2] לכו"ע אפילו לדעת התנאים שפטרו מלמסור הנפש על קידוש ה' לגבי ע"ז בנינעא. [סנהדרין עד].

[3] שם.

[4] וכשם שעשה דניאל שקיים בעצמו "חבי עד יעבור זעם" כמ"ש חז"ל.

[5] רבינו ירוחם הסמ"ג ועוד. [הדיעות בנושא הובאו בבית יוסף יו"ד ריש סי' רנ"ט.

[6] וכמו שכתב בנימוקי יוסף בסנהדרין בפרק בן סורר ומורה יח. בדפי הרי"ף.

[7] שם.

[8] ובתוספות בכתובות לג: הכריחו שכן הוא, עיי"ש.

[9] בראשית רבה פל"ד י"ג.

[10] שהרי כל אכין ורקין שבתורה מיעוטיין הם.

[11] ופשוט שמה שלמדו חנניה מו"ע מהצפודעים לא **שמותר** למסור את הנפש, שאת זה א"א למוד כלל מהצפודעים שלא נאסר להם איבוד עצמם לדעת, אלא שמן הראוי לעשות כך.

[12] ונחלקו הראשונים האם מותר לו גם להמית עצמו בידים בכה"ג או לא, עיי"ש בבדק הבית, ואכמ"ל.